

Fragiel Onderwijs
in memoriam Dr. Harold Hays (1965-2013)

"The future rests with the ones who tend the future."

Antigonè, (1326-1346)¹

In haar kritische essays over het onderwijs schrijft Hannah Arendt dat de school tussen privé en publiek in staat. Als zodanig is het een plek die elementen van zowel de privé als publieke sferen samenbrengt. Enerzijds is dat de geborgenheid van het huis, waar een kind veilig kan opgroeien, en anderzijds is dat de openheid van de publieke ruimte, waar de volwassene als politieke actor in vrijheid en gelijkheid met anderen hun gedeelde wereld opnieuw kan vormgeven.

Omdat het onderwijs deze twee sferen samenbrengt heeft het een dubbele taak. De school moet het kind beschermen tegen de overweldigende openheid van de publieke ruimte, waar een burger niet alleen haar innerlijke wereld veruiterlijkt maar ook onderworpen is aan de oordelende blik van haar medeburgers. Een kind is nog niet sterk en capabel genoeg om deze rol te kunnen vervullen. Anderzijds moet de school de oude wereld beschermen tegen het nieuwe dat met het kind de wereld binnen komt. Infantiele verlangens op zoek naar onmiddellijke bevrediging kunnen zich ontwikkelen tot een consumptiedrift met destructieve gevolgen voor de wereld.

De docent heeft de taak deze preciaire, wederzijdse bescherming te bewaken. Volgens Arendt doet zij dit door de wereld te behouden, en anderzijds het kind als nieuweling stapsgewijs kennis te laten maken met deze vreemde wereld. De school heeft dus niet een conservatieve, maar een conserverende functie: het

¹ Sophocles, *The Three Theban Plays*, vert. Robert Fagles (Penguin, 1982), blz. 127

garandeert het voortbestaan van een gedeelde wereld waarin de volwassen geworden burger politiek kan handelen.²

Arendt stelt echter dat de school, als verlengstuk van de staat, nooit het recht heeft het kind te vormen naar de toekomstige wensen en behoeften van de maatschappij. Wie het curriculum afstelt op een nieuwe wereld die vooraf bepaald wordt getuigt van utopisme met tirannieke trekjes.³ De school (of staat) die het kind de mogelijkheid de wereld opnieuw te vormen ontzegt, ontnemt haar het vermogen als volwassene de oude wereld te vernieuwen. Kort gezegd, we mogen onze kinderen niet toevertrouwen aan onderwijs dat geen verantwoordelijkheid neemt voor de wereld.

Een globale blik op het Nederlandse onderwijs suggereert dat deze kritiek nog steeds relevant is. De onderwijsvernieuwingen van de laatste decennia werden begeleid door toekomstmuziek die alleen de neoliberale ideologen konden horen. Het curriculum werd gevormd door een arbeidsmarkt die nog moest komen. Bovendien werd de inhoud van het onderwijs voornamelijk door de economie, en niet door cultuur of burgerschap bepaald. Hoewel de recente politieke focus op burgerschap en *bildung* aan de lerarenopleidingen tegen het naïeve utopisme in gaan lijkt er van een echte doorstart (nog) geen sprake.

Als het onderwijs een soort continuüm moet zijn waarin de docent het kind gefaseerd introduceert tot de wereld, dan is het de vraag op welke wijze en met welke inhoud die kennismaking moet plaats

² Arendt, *Between Past and Future* (Penguin, 1977), blz. 174, 185

³ Arendt, *Reflections on Little Rock* in *The Portable Hannah Arendt* (Penguin, 2003), blz. 246

vinden.⁴ Bij een vak als geschiedenis of maatschappijleer kunnen we ons gemakkelijk een voorstelling bij maken. Docenten beschrijven en verklaren hoe de wereld is geworden zoals hij is, welke factoren daarbij een rol hebben gespeeld, waarom dat relevant is voor vandaag en voor de nabije toekomst. Door te oordelen en te handelen hebben wij onze wereld gevormd. Met de juiste kennis kunnen kinderen later het initiatief nemen door zelf te oordelen en handelen en op hun beurt verantwoordelijkheid te nemen.

Maar hoe zit met vakken als wiskunde, natuurkunde of moderne vreemde talen. Op welke wijze conserveren docenten hier de wereld voor onze kinderen? Misschien moeten we de vragen *hoe* en *wat* even laten liggen en ons richten op de *houding* van het onderwijs. Met welke *instelling* geven docenten kennis door aan nieuwe generaties?

Het onderwijs, maar ook de huidige lerarenopleidingen, wortelen in meerdere 19de eeuwse tradities. Het positivisme is er daar één van. Hoewel geen enkele school positivistische principes expliciet in het vaandel draagt delen zij wel de vooronderstelling dat kennis opgebouwd is uit eenduidige feiten. We zien die vooronderstelling terug in de wijze waarop pedagogiek en didactiek worden vormgegeven en uitgedragen. Onderwijs is vanuit dit perspectief niet een kunst, maar een techniek, een verzameling overdraagbare competenties.

In tegenstelling tot een holistische kennisoverdracht, waarin het kind een samenhangende wereld betreedt waarin elk idee of gegeven een facet is van andere ideeën en gegevens, heeft de huidige school de pretentie dat blokjes kennis probleemloos in elkaar passen en gaandeweg tot een ordelijk geheel worden

⁴ De bundel *Hannah Arendt and Education: Renewing our Common World* (Westview Press, 2001) toont aan dat filosofen het grotendeels eens zijn over theorie en belang, maar over de praktische uitwerking van mening verschillen.

opgebouwd. Eerst de basis, dan het verdieping, en als kroon het inzicht (overwegend ingevuld als het vermogen tot abstractie). Het blijkt echter maar al te vaak dat het kind geen prachtige piramide heeft gevormd, maar een verzameling losse bakstenen waar hij niets mee aan weet te vangen.⁵

Dit is dan ook een reden waarom scholieren zo sterk reageren op Plato's allegorie van de grot, of Nietzsche's vernietigende openingszinnen van "Über Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinne" waarin de 'slimme dieren' kennis uitvinden om na slechts één minuut van het kosmische toneel te verdwijnen. Scholieren begrijpen op haast intuïtieve wijze dat kennis niet probleemloos is, maar fragiel, verwarrend en inherent problematisch. Wanneer filosofie dit gegeven expliciteert wordt onderwijs opeens interessant. In plaats van de banale procedure van inprenten, reproduceren en testen wordt kennisoverdracht een kennismaking met een gedeelde wereld. De docent is nu niet de autoriteit die de generatiekloof met feiten overbrugt, maar een medemens die uitnodigt tot onderzoek, vragen en dialoog, waarbij zij enerzijds de scholier het innerlijke leert veruiterlijken en anderzijds de oude, vreemde wereld dichterbij laat komen.

Het onderwijs dat louter bestaat uit technologie, lesmethoden, pedagogische technieken, didactische modellen en abstracte verantwoordingsstructuren voor ouders en inspectie creëert een wereld die niet bestaat. Het pleegt verraad aan het kind omdat het haar intuïtieve besef dat de wereld vreemd en problematisch is glad strijkt met de illusie van onfeilbare methodes en maatstaven waaraan het kind moet voldoen om deel te kunnen hebben aan een toekomstige maatschappij. Fragiel onderwijs erkent dat kennis mensenwerk is, even problematisch en eindig als de wereld die wij met kennis ontdekken en vormgeven. Misschien is dat wel de belangrijkste taak van de docent: het kind leren omgaan met de breekbaarheid van onze ideeën, oordelen,

⁵ *Op weg naar de middelmaat*, De Groene Amsterdammer 7 oktober 2013

Gepubliceerd in *Filosofie*, jaargang 24, nr. 1, uitgeverij Garant

handelingen en uiteindelijk onze gedeelde wereld. De toekomst behoort aan hen die de toekomst verzorgen.

EINDE KOPIJ